

müellif nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (Hazine, Envanter nr. 2325) 235 × 125 mm. boyutlarında koyu vişne çürüğü renginde, sıvama altın rûmî bezeli, zencerekli, deri ciltli, on altı varaktır. Unvan sayfası klasik tarzda tezhip edilmiştir. Tek şerit zencerekle sınırlanmış, tepe kısmı mavi tığlarla tamamlanmış, dış bordür sürme altın hatâyî motiflidir. Hâtime sayfası ve bölüm başlıkları da sürme altınla çift tahrir tarzında tezhiplenmiştir. Eserin 1217'de (1803) Tarsuslu Ahmed Hulûsi Efendi tarafından istinsah edilen nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde olup (nr. 264) 1967'de Esat Fuat Tugay tarafından bağışlanmıştır. 225 × 142 mm. boyutlarında vişne çürüğü rengi deri ciltli on altı varak, sayfada on yedi satır, âharlı kâğıda ince ta'lîk hatla yazılmıştır ve tezhiplidir. Bu nüsha Aynur Maktal tarafından sanatta yeterlilik tezi olarak hazırlanmış ve değerlendirilmiştir (*Mektûbî İbrâhîm Efendi'nin Rûhu't-ta'lîk Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, 1995, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi).

BİBLİYOGRAFYA :

Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Arşivi, Dosya nr. 84/A-117; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 385-386; Ali Alparslan, "Nestâlik", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, XIV, 502, 503-507; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003, s. 261, 267.

AYNUR MAKTAL

RÜHULEMİN

(الروح الأمين)

Kur'an'da
Cebrâil hakkında
kullanılan bir isim.

Rûh kelimesiyle "dürüstlüğüne güvenilen" anlamındaki emînden oluşan er-rûhu'l-emîn terkibi ilâhî vahyi peygamberlere ulaştırmakla görevlendirilen Cebrâil'i ifade eder (*Lisânü'l-'Arab*, "rvh" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 548). Kur'an'ın âlemlerin rabbi tarafından indirildiğini beyan eden âyetten sonra, "Onu senin kalbine Rûhulemîn indirmiştir" denilmektedir (eş-Şuarâ 26/192-194). Burada geçen Rûhulemîn'den Cebrâil'in kastedildiğini, "Cebrâil'e düşman olan kimse şunu bilsin ki Kur'an'ı Allah'ın izniyle senin kalbine indiren odur" meâlindeki âyet açıkça göstermektedir (el-Bakara 2/97). Bu hususta İslâm âlimleri görüş birliği içindedir (İbn Kesîr, VI, 58). Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in Ceb-

râil'i Rûhulemîn diye andığına dair kesin bir delil bulunmamakla birlikte bir rivayette İbn Abbas'ın Hz. Âişe'ye İfk Hadisesi'yle ilgili olarak, "Senin mâsumiyetini Rûhulemîn getirdi" demesine dayanılarak (*Müsned*, I, 276) sahâbe arasında Cebrâil'in Rûhulemîn ismiyle de anıldığı söylenebilir.

Cebrâil'in Rûhulemîn diye nitelendirilmesinin sebepleri üzerinde duran âlimler, onun ruh olarak anılmasını hayatın kaynağının ruh oluşuna veya onun ruhtan meydana gelişine dayandırır. Buna göre varlık ruhla hayat kazandığı gibi din de Cebrâil'in getirdiği vahiyde başlayıp devam etmiştir. Bir başka yoruma göre Cebrâil, insanlar gibi ruh ve bedenden meydana gelmeyip maddesi bulunmayan (latif) ruhtan yaratıldığı için böyle isimlendirilmiştir (Fahreddin er-Râzî, XXIV, 142; Âlûsî, IX, 162). Nitekim soyut varlıklar olan melekler de çeşitli âyetlerde ruh şeklinde ifade edilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "rvh" md.). Onun emîn olarak nitelendirilmesi de Allah'tan aldığı mesajları peygamberlere iletmesinde güvenilir olmasıyla bağlantılı görüldüğü gibi Allah katında belirli bir mevkiye sahip bulunması, şerefli kınınması ve mele-i a'lâda kendisine itaat edilmesi şeklinde de yorumlanmıştır (Fahreddin er-Râzî, XXIV, 142; İbn Kesîr, VI, 58). Cebrâil'in bu şekilde anılması müşriklerin, "Kur'an'ı Muhammed'e bir insan öğretiyor" gibi iddialarına da (en-Nahl 16/103) reddiye anlamı taşır. Böyle bir nitelemeye onun vahyi Allah'tan aldığı gibi resulünün kalbine indirdiği ortaya konulmaktadır. Özellikle Mekke döneminde inen âyetlerde Cebrâil'in ismiyle değil Rûhulemîn, Rûhulkudûs, şedidü'l-kuvâ (üstün güç sahibi, en-Necm 53/5) gibi vasıflarla anılmasında bu sonuncu noktaya işaret edilmiş olmalıdır (Ateş, VI, 321).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "emn", "rvh" md.leri; *Kâmus Tercümesi*, IV, 548; *Müsned*, I, 276; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, Beyrut 1420/1999, IX, 475-476; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne* (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî), Beyrut 1425/2004, III, 541; Fahreddin er-Râzî, *Me'âtihu'l-gayb*, Beyrut 1421/2000, XXIV, 142; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an* (nşr. Hânî el-Hâc), Kahire, ts., VI, 58; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Emed - Ömer Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1420/1999, IX, 162; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 432; V, 3644; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1990, VI, 321; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Beyrut 1420/2000, XIX, 194; Yusuf Şevki Yavuz - Zeki Ünal, "Cebrâil", *DİA*, VII, 202-204; Hüseyin Algül, "Emîn", *a.e.*, XI, 111.

HÜLYA ALPER

RÜHULKUDÛS

(روح القدس)

Kur'an-ı Kerîm'de
Cebrâil için kullanılan bir isim.

Rûhu'l-kudûs tabiri Kur'an-ı Kerîm'de üçü Hz. İsa (el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110), biri Kur'an'la (en-Nahl 16/102) ilgili olan dört âyette geçmekte, dördünde de Cebrâil kastedilmektedir. Hz. İsa hakkındaki âyetlerde onun Rûhulkudûs ile desteklendiği, Nahl sûresinde (16/102) ilâhî vahyin Rûhulkudûs vasıtasıyla indirildiği bildirilmektedir. Kur'an'da ruh kavramı "er-rûh" şeklinde tek başına kullanıldığı gibi değişik terkiplerle Allah'a nisbet edilerek veya rûhu'l-kudûs, er-rûhu'l-emîn gibi tabirlerle Cebrâil, ilâhî vahiy, ilâhî vahiy olarak İncil, Kur'an ve Hz. İsa için kullanılmıştır (bk. RUH; RÜHULEMİN).

Kur'an-ı Kerîm'de sadece ruh kelimesiyle birlikte geçen kudûs "yüce olmak, temiz olmak, kutsal olmak" mânasına gelir. "Temiz ruh, bereket ruhu, mukaddes ruh" anlamındaki Rûhulkudûs'le ilgili çeşitli yorumlar söz konusudur. Bazılarına göre kudûs kelimesi kudûs gibi Allah'ın isimlerindendir; dolayısıyla Rûhulkudûs, "rûhullah" demektir. Bu görüşü savunanlar, Hz. İsa Rûhulkudûs ile desteklendiği ve Rûhulkudûs de Allah'ın ruhu olduğu için Hz. İsa'ya rûhullah (en-Nisâ 4/171) denildiğini belirtirler. Bir rivayete göre Rûhulkudûs, Allah'ın ism-i a'zamıdır, Hz. İsa bununla ölümleri diriltmişti. "İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik" meâlindeki âyette (eş-Şûrâ 42/52) ruhla Kur'an kastedildiğine göre İsa'nın desteklediği Rûhulkudûs'ün İncil olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak yorumlar içinde en doğrusunun Rûhulkudûs'ün Cebrâil olduğuna dair rivayet olduğu belirtilmektedir (Elmalılı, I, 342-344; ayrıca bk. CEBRÂİL). Cebrâil'e ruh denilmesi Allah katında mertebesi-nin yüce olduğunu açıklamak ve onu şerefli kılmak içindir. Beden nasıl ruhla diriliyorsa din de vahyi getiren Cebrâil ile hayat bulmaktadır. Ayrıca ruhanî bir varlık olduğu için de Cebrâil'e bu isim verilmiştir.

Meryem sûresinde (19/17) Hz. Meryem'e İsa'nın müjdelanmesi olayı anlatılırken, "Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Biz de ona ruhumuzu gönderdik. Meryem'e düzgün bir insan şeklinde göründü" denilmekte olup burada geçen "ruhumuz" (rûhanâ) ifadesiyle Cebrâil'in kastedildiği kabul edilir. Esasen Kur'an'da Hz. Meryem'e

çocuğunun olacağını meleklerin müjdelediği bildirilmekte (Âl-i İmrân 3/45-47), dolayısıyla düzgün bir insan şekline girerek Meryem'e müjde veren bu ilâhî ruhun melek olduğu anlaşılmaktadır. İncil'e göre de Hz. Meryem'e bir çocuk doğuracağını müjdeleyen melek Cebrâil'dir (Luka, 1/26-38). Ancak Meryem'in İsâ'ya hamile kalması konusunda Kur'an ile İncil'deki beyanlar arasında fark vardır. Luka İncili'ne göre (1/26-35) Meryem'e müjdeyi veren melek Cebrâil ile onun hamile kalmasına vesile olan Rûhulkudûs aynı varlık değildir. Kur'an'da ise Allah, Meryem'e gönderilen melekten "bizim ruhumuz" diye söz eder ve genellikle bunun Cebrâil olduğu kabul edilir (Taberî, XVI, 45; Fahreddin er-Râzî, XXI, 195). Melek Meryem'e müjdeyi vermiş, daha sonra -rivayete göre- Meryem'in yakasından üflemiş ve Meryem, İsâ'ya hamile kalmıştır (Âl-i İmrân 3/45-46; Meryem 19/17-22; el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12).

Kur'an-ı Kerîm'de Cebrâil'den "ruh" ve "ruhumuz" diye bahsedilmekte, diğer taraftan gerek ilk insanın yaratılmasında (el-Hicr 15/29; Sâd 38/72) gerekse Meryem'in İsâ'ya hamile kalmasında (el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12) "ruhumdan üfledim" ve "ruhumuzdan üfledik" denilmektedir. Bundan hareketle bazı yorumcular "üfledim, üfledik" ifadeleriyle Allah'ın Cebrâil vasıtasıyla insanda ruh yaratmasını kastettiğini söylemişlerdir. Buna göre, "Biz ona ruhumuzdan üfledik" ifadesi, "Meryem'e üfleme işini ruhumuz vasıtasıyla yaptık" demektir ki ruh Cebrâil olduğuna göre Meryem'e üfleyen de Cebrâil'dir. Rûhulkudûs'un Cebrâil olduğunu destekleyen bir başka delil Hz. Peygamber'in Hassân b. Sâbit'e bir defasında, "Kureys'i hicvet, Rûhulkudûs seninledir", bir başka zaman da, "Ve Cebrâil seninledir" demesidir. Nitekim Hassân b. Sâbit bir beytinde, "Allah'ın elçisi Cibrîl bizdedir, Rûhulkudûs'un eşi, benzeri yoktur" diyerek Cibrîl ve Rûhulkudûs ile aynı varlığı kastetmiştir. "De ki: Rûhulkudûs onu rabbinden hak olarak indirmiştir" âyetinde (en-Nahl 16/102) Kur'an'ı indirenin Rûhulkudûs olduğu belirtilmektedir. Kur'an'ı Hz. Peygamber'e indiren Cebrâil olduğundan bu âyet de Rûhulkudûs'un Cebrâil olduğunu göstermektedir. Rûhulkudûs Cebrâil olduğuna ve bütün peygamberlere o vahiy getirdiğine göre Hz. İsâ'nın Rûhulkudûs ile desteklendiğine dair ifade (el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110), doğumunun bizzat onun tarafından müjdelenmesi ve bizzat onun üflemesiyle annesinin hamile kalması şeklinde açıklanmaktadır.

Kutsal ruh (ruah ha-kodeş) tabiri Rabbânî literatürde benimsenmiş olsa da Eski Ahid'de daha ziyade Tanrı'nın ruhu (ruah El / Elohim / Yehova) ifadesi yer alır (Eyub, 27/3; 33/4; krş. Mezmurlar, 51/13; İşaya, 63/10). Bu ifade Tanrı'nın sözü ve nefesi, varlığın ve her yaratılmışın temelinde mevcut olan hayatî kuvvet olarak anlaşılmıştır. Daha dar mânasıyla ilâhî ilham ve vahiyle bağlantılı biçimde kullanılan kutsal ruh ya da Tanrı'nın ruhu kavramı, Tanrı'nın kendi iradesini gerçekleştirmek veya mesajını aktarmak için dilediği kişiler üzerinde etkili kıldığı kuvvet şeklinde de nitelendirilmiştir (Çıkış, 31/3; Hâkimler, 3/10; II. Samuel, 23/2; İşaya, 42/1; Hezekiel, 2/2). Bu durumda kutsal ruh, söz konusu seçilmiş kişileri güç ve akılla destekleyen veya peygamberi vahiy almaya hazırlayan kuvvet olmaktadır (bk. İLHAM). Dünya yaratılmadan önce yaratılmış on şeyden biri olarak nitelendirilmesine (Haggai, 12, a, b) ve bazan rûzgâr, ılık veya ses biçiminde tasvir edilmesine rağmen yahudi geleneğinde bu kavram Tanrı'dan ayrı ya da bağımsız bir varlık olarak görülmemiş, Tanrı yerine geçecek şekilde sıkça kullanılmıştır.

İncil'e göre Tanrı ruhtur (Yuhanna, 4/24) ve İsâ yeryüzündeki faaliyeti boyunca hep kutsal ruhla desteklenmiştir (Luka, 4/14, 18; Resullerin İşleri, 1/7). Kutsal ruh Meryem'i İsâ'nın doğumuna hazırlamış, Meryem'de Tanrı'nın takdirini gerçekleştirmiştir. Meleğin müjdesinden sonra kutsal ruh vasıtasıyla Meryem bâkire olduğu halde İsâ'ya hamile kalmış ve onu doğurmuştur (Luka, 1/35, 41). İlahî kelâmın bedenlenmesi sürecinde kutsal ruhun mesahetmesiyle Tanrı oğlu Mesih olmuştur (Matta, 3/16; Markos, 1/10-11; Luka, 3/22; *Catéchisme de l'église catholique*, s. 164).

Hristiyan âmentüsüne göre kutsal ruh teslis inancının üçüncü unsuru olması dolayısıyla Tanrı'dır, çünkü Katolik inancına göre baba ve oğuldan çıkmış olup; baba ve oğul ile aynı cevhere sahip ve bu sebeple aynı tâzim ve tapınmaya layıktır. Kutsal ruh hayat verir, Tanrı'nın sözünü insana duyurur, fakat insan onu duyamaz. Peygamberler aracılığıyla konuşmuş, kutsal metinleri ilham etmiştir (Resullerin İşleri, 1/8, 16; 2/4; 4/25; 28/25). Hristiyan inancına göre Hz. İsâ'dan sonra gelecek olan Faraklit, Rûhulkudûs'tur. İslâm inancında peygamberlere vahiy getiren, ilâhî kitapları peygamberlere ulaştıran Cebrâil'dir; Kur'an-ı Kerîm'de bu mümtaz yeri sebebiyle Rûhulkudûs diye isimlendirilmiştir. Hristiyan inancında ise kutsal ruh Ceb-

râil'den ayrı ve farklı kabul edilmekte, Tanrı'nın mukaddes ruhu olarak algılanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rûh", "kds" md.leri; Mustafavî, *et-Taḥkîk*, IV, 254-265; IX, 209-212; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 45; Fahreddin er-Râzî, *Meḳāṭihü'l-gayb*, XXI, 195; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 342-344; *Catéchisme de l'église catholique*, Paris 1998, s. 152-164; J. Jacobi - L. Blau, "Holy Spirit", *JE*, VI, 447-450; E. E. Calverley, "Nefis", *İA*, IX, 178-183.

ÖMER FARUK HARMAN

□ EDEBİYAT. Türk edebiyatında Cebrâil bu isminden sonra en çok Rûhulkudûs adıyla anılmıştır. Cebrâil'in bu şekilde anılmasının sebebi, Hz. İsâ'ya hamile kalması için Allah'ın emriyle Meryem'e veya kaftanına üflemesiyle açıklanmaktadır. Rûhî-i Bağdâdî'nin, "Sûrette n'ola zerre isek ma'nide yuhuz / Rûhulkudûs'un Meryem'e nefhettiği ruhuz" beyti bu anlayışın ifadesidir. Bundan dolayı Rûhulkudûs adı Hz. İsâ'ya da izâfe edilmektedir. Cebrâil ilâhî kelâmı doğruluğunda şüphe edilmeyecek şekilde Hz. Peygamber'e aktaran bir melek olduğundan şairler onu rûh-ı kudsî yanında Cibrîl-i emîn, Rûhu'l-emîn, Cibrîl-i rûh gibi isimleriyle de anarlar. Ayrıca hümâ-yi kuds / kudsî, tûtî-i kuds, bûlbûl-i kudsî tamlamalarında görüldüğü gibi bûlbûle, tûtîye ve hümâyâ teşbih ederler. Bu adlandırma Cebrâil'in Kur'an'ı Hz. Peygamber'e aktarıp tâlim etmesi kadar Allah katından ona ulaşan kutlu mesajı yüce bir emanet olarak taşıması, ona mânevî devleti sunmasıyla da ilgilidir. Edebî metinlerde Rûhulkudûs, Allah'a yakınlığı ve O'nun özel elçisi oluşu, melekler arasındaki üstün yeri, makamının sidretül-müntehâda bulunması gibi sebeplerle anılır. Yahyâ Bey terciibendinde, "İki cihânı bir kadem et bâl ü per açıp / Cibrîl gibi sidre-i âfide kıl makam" derken Rûhulkudûs'un bu özelliğine işaretle insanın da "âfi-makam" olması gerektiğini belirtir. Cebrâil'le ilgili atıflarda ayrıca onun Hz. Peygamber'le konuşması, onunla birlikte mi'racı, Hz. İbrâhim ateşe atıldığında ona yardımla görevlendirilmesi, Lût kavminin helâk edilmesi sırasında şehirlerini altüst etmesi, mümin kulları koruması ve yükseklerde uçması gibi hususlar zikredilir. Ayrıca bazı şiirlerde şairin niyazlarına âmin diyen, güzel söz söyleyen ve güzelliklerden bahseden kutlu bir ağız, müjde veren bir melek kimliğiyle yer aldığı da görülür. Ganîzâde Mehmed Nâdirî bir na'tının matlâında ki, "Ey vücûdun nahl-i bî-mânend-i nüz-